

Kateřina ČADKOVÁ

Exemplum virtuose vivendi.

Zamyšlení nad vzorem svatosti Kateřiny ze Sieny a nad jeho proměnami v běhu dějin¹

Abstract: *The article investigates the some research approaches to the role of the sanctity and the saintly models in the medieval society. First of all the problem of interaction between the saint (male or female) and its social background (confessors, regular order, friends and relatives, social and ecclesiastic hierarchy) has to be faced, as well as the historical context, which the sources were originating from. The hagiography and other „official“ documents as well as the letters are able to provoke the questions not only on the character of the saintly model, but also on its function in the society at that time, on the interest of those, who seek to procure the canonization, and on their policy in that trial. This article works with the example of the 14th century saint, Caterina da Siena.*

Key words: *women's sanctity; Middle Ages; spiritual guide of laity*

Studovat problematiku svatosti znamená pohybovat se stejně tak ve světě každodenním jako nadpřirozeném. Označení „světec“ či „světice“ je přisuzováno člověku, který se vymyká v jednom či více aspektech tomu, co je společností považováno za obvyklé. Světec či světice upoutávají pozornost okolí často nadpřirozenými schopnostmi a svým usilovným prožíváním duchovna, kterým se povznášá nad pozemský život. Svým silně duchovním prožitkem se stávají svatí „lepšími“ lidmi, a mohou tudíž svým konáním a uvažováním zosobňovat ideály lidských vlastností. Stávají se symboly jasných charakteristik a srozumitelných sdělení. Na jejich příkladech je předáváno společnosti poselství, návod k životu a modely chování. Jejich prostřednictvím je formována společnost a její uvažování. Světec či světice jsou více než dokonalé pomůcky pro transfer idejí (nejen) ve středověké společnosti k co nejširšímu posluchačstvu, bez ohledu na sociální či genderové vymezení. Světci jako lidé z masa a kostí žijí též svůj pozemský život a jsou tedy lidské mysli mnohem bližší a pochopitelnější než teologické definice. Je-

1 Část tohoto textu zazněla jako přednáška s názvem *Ponížená kajicnice či žena vysoké politiky? Model ženské svatosti ve středověké společnosti* dne 19. března 2008 v Národním Muzeu v Praze v cyklu doktorandských přednášek pro veřejnost. Text shrnuje badatelská východiska tématu, které autorka zpracovala ve své dizertační práci, obhájené pod názvem *„Kateřina ze Sieny a její duchovní průvodci. Geneze vzoru ženské svatosti ve vrcholném středověku“* 14. listopadu 2011 na ÚHV FF Univerzity Pardubice.

jich příklad činí lidskou mysl mnohem citlivější a otevřenější danému sdělení. Jejich zkušenost s duchovnem, kterou za svého života i po smrti svému okolí dokazují mnohými, často zázračnými schopnostmi, pak dodává váhu jejich příkladu mnohem více než učnost teologických mistrů.

Toto je jeden z důvodů, proč má studium svatosti a duchovních vzorů své důležité místo při bádání nad středověkými dějinami, ale i dalšími obdobími. Práce s prameny, zastoupenými zejména hagiografií a ikonografií, neustále otevírá diskusi nad pramennou kritikou a možnostmi interpretace. V této diskusi patří velký zájem osobnostem autorů hagiografických děl, protože právě oni se největší měrou podílí na konstrukci obrazu daného světce. Ať už na místě autorů stojí očití svědkové či jen věrní obdivovatelé světce, vždy je kladen velký důraz na jejich práci s textem. Byť je nesmírně obtížné oddělit autorovu osobní invenci od tradice, v níž daný hagiografický text vzniká a jejíž ustálené formy často kopíruje, je stále možné sledovat vývoj a proměny hagiografické výpovědi, tu silněji tu slaběji dedukovat vlastní motivace a životní postoje autorů, které hagiografové promítají do popisu života světce a tak sami vytváří či upravují model svatosti. Motivací hagiografů mohla být stejně tak osobní úcta vůči hlavnímu protagonistovi legendy a víra v jeho svatost, jako i mnohem méně osobně podmíněná vůle dát určitý svatý model za příklad vlastním posluchačům a čtenářům.²

Hagiografie hraje velmi důležité místo v procesu utváření vzorů svatosti. Sledovat proměny, kterými tyto svaté modely procházejí, patří pak mezi jednu z nejzajímavějších otázek, které hagiografické prameny nabízejí ke sledování. Obraz světce, který vzniká za jeho života v ústním podání a v paměti jeho současníků, se nutně nemusí shodovat s obrazem toho stejného světce, který je o několik let či desetiletí později kanonizován, a už vůbec se nemusí shodovat (a také zpravidla neshoduje) s obrazem, který si o něm vytváří společnost o několik století později. Model svatosti se mění dle aktuální poptávky společnosti, ke které má promlouvat. Proces transformace jednotlivých svatých vzorů je dílčím svědectvím o proměnách celospolečenského diskurzu, a to v dlouhém trvání.

Tato studie pracuje s příkladem svaté Kateřiny Sienské (1347–1380), pocházející z toskánského města Sieny.³ Její život byl životem ženy mnoha aktivit, který narážel na společenská očekávání a pravidla a který vzbuzoval rozdílné reakce jejích současníků. Její osob-

2 Z titulů, zabývajících se hagiografií a její kritikou, srov. například Dieter R. BAUER – Klaus HERBERS (ed.), *Hagiographie im Kontext*, Stuttgart 2000; Gabor KLANICZAY (ed.), *Proces de kanonisation au moyen age*, Rome 2004; dále časopis *Hagiographica*, vydávaný společností SISMEI od roku 1994.

3 Základní informace k osobnosti Kateřiny ze Sieny srov. *Dizionario biografico degli Italiani*, vol. XXII, Roma 1979, s. 361–379, heslo „Caterina da Siena“. V českém prostředí Vera SCHAUBER – Hanns Michael SCHINDLER, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994, s. 188–190; Johannes JÖRGENSEN, *Svatá Kateřina Sienská*, Praha 1946; Karel VRÁTNÝ (ed.), *Listy sv. Kateřiny Sienské*, Olomouc 1940.

nost v sobě spojovala mnohé charakteristiky, často i protikladné. Velká míra Kateřinina nasazení v soukromém i veřejném životě, o kterém se dočítáme v dílech jejích životopisců, nekoresponduje s krátkým věkem třiatřiceti let, kterých se dožila. Jak intenzivně působila její osobnost za života, tak mocně působil po její smrti Kateřinin obraz – její model svatého života. Výrazné místo ve společenském povědomí si osobnost sienské svaté ženy uchovala až do současnosti, a to jak u široké veřejnosti, tak i na poli historiografie.

Proces utváření Kateřinina svatého vzoru a proměny jeho charakteristik se tudíž vyladí sledovat nejen v období středověku, ve kterém byl tento poprvé zformován a ve kterém plnil svou jistou funkci (funkce), ale také v moderních dějinách. V tomto dlouhém období, ve kterém Kateřina stejně jako mnoho jiných dějinných postav či symbolických aktů prochází dějinami a nese s sebou určitou výpověď či charakteristiku, se jasněji ukazuje, nakolik jsou jednotlivé rysy její svatosti v různých obdobích různě chápány a vykládány.

Dejme nejprve slovo legendám a dalším oficiálním pramenům, které položily základ budoucí kanonizované Kateřininy svatosti.⁴ Z nich vyvstává jednak hlavní rámec Kateřinina svatého vzoru, stejně jako i problematizované jevy a témata, vhodná k dalšímu zkoumání. Život Kateřiny i následný kult v sobě totiž pojímá nejen mnoho rysů zcela typických pro středověký svět a zcela přijatelných pro středověké představy o společenském zařazení člověka, o svatosti a o zbožném životě, ale také v sobě nese i mnoho velmi netypických jevů a modelů chování, které svou extrémností musely nutně bouřit společenské mínění a vyvolávat rozdílné reakce současníků.

Kateřina se narodila do rodiny sienského barvíře a už v raném věku, ve svých pěti letech, měla první vidění Krista.⁵ Svě rozhodnutí věnovat svůj život Kristu toužila nejprve naplnit poustevnickým a asketickým způsobem. Uzavírala se před světem a hroužila se do dlouhých modliteb. Na radu svého zpovědníka si dokonce ostříhala vlasy na krátko, aby ji její rodina nemohla provdat. Způsobovala si záměrně bolesti a újmy, aby co nejvěrněji napodobila utrpení Krista a odčinila tak hříchy, ze kterých se neustále obviňovala.

4 Raymundus DA CAPUA, *Vita Sanctae Catharinae Senensis. Legenda maior*, AA SS Aprilis Tom. III, Venezia 1738; Tommaso D'Antonio DA SIENA, *Libellus de supplemento legende prolixae virginis beate Catherinae de Senis*, ed. Iuliana Cavallini – Imelda Foralosso, Roma 1974; Tommaso D'Antonio DA SIENA, *Legenda Minor*, latinský text in: Robert FAWTIER (ed.), *Le Légende Mineure*, Rome 1913, italský text in: F. GROTTANELLI (ed.), *Legenda minore di s. Caterina da Siena e Lettere dei suoi discepoli*, Bologna 1868; Antonio DELLA ROCCA, *Legenda abbreviata da Santa Caterina da Siena*, ed. A. Saba, Milano 1939; Francesco VALLI (ed.), *I miracoli di Caterina di Iacopo da Siena*, Milano 1936; M. H. LAURENT (ed.), *Processo Castellano*, Milano 1942; Tommaso D'Antonio DA SIENA, *Tractatus de ordine FF. De Paenitentia s. Dominici*, Siena 1938.

5 První a nejvýznamnější Kateřininu legendu, zvanou *Legenda Maior*, z pera jejího zpovědníka Raimunda z Capuy, přeložil do češtiny a vydal Antonín Ludvík STRÍŽ, *Život sv. Kateřiny Sienské*, Vyškov 1915.

Přibližně ve svých patnácti letech dosáhla Kateřina souhlasu své rodiny, aby vstoupila k mantellatám, kajícím sestřím třetího řádu sv. Dominika.⁶

V tomto momentě Kateřině začala další etapa života. Žena velké zbožnosti a asketických praktik se dostala pod ochranu dominikánského řádu a jeho autority, držící pod kontrolou pravověrnost středověké společnosti. V praktickém důsledku to znamená mnoho. Kateřině byl přidělen osobní zpovědník, který jí nejen poskytoval svátosti, ale i dohlížel na to, s kým se Kateřina stýká a jaké informace přijímá či poskytuje. Mladá žena mohla již naplno konat své přísné pokání a sebetřýznění jako výraz velké lítosti a zbožnosti. Do zemdení se modlila a přijímala vize, ve kterých k ní nejčastěji přicházel Kristus a rozmlouval s ní. Jak poznamenává hagiograf, byl to zase Kristus, který jí přikázal, aby se ponořila do práce pro potřebné. Kateřina tedy začala pracovat v nemocnicích a útulcích, prokazovat velké milosrdenství bez toho, aby cítila odpor k nemoci či pacientovi.

V Kateřinině zbožnosti se tedy konstituuje obraz kombinovaný z několika jevů, středověké společnosti nikoli neznámých. Její skutečně sebezničující odmítání vlastní pozemské existence, pro které bychom mohli hledat vzor již u prvních poustevníků – asketů, se projevovalo dlouhými pústy (které vedly až v konečnou neschopnost přijímat jídlo vůbec), dlouhými bděními a spaním na kameni místo polštáře a dokonce sebedičováním. Tato vnější asketická přísnost byla na druhé straně doprovázena silnými duchovními prožitky – mystickými vjemy a extázemi, do kterých Kateřina upadala prakticky kdykoli a kdekoli. Její touha utéci před světem do svého malého prostoru a věnovat se jen modlitbě se pak střetávala s jejím zájmem o svět a se zodpovědností, kterou cítila za jeho obrácení, což jí nedalo setrvat v uzavření a nutilo ji vyjít a sloužit světu i církvi.

Kateřinina zbožná praxe byla tudíž kombinací mnoha specifických jevů, praktikovaných často i velmi nemírně. Ty vyvolávaly ostré střety s církevní tradicí i s církevními představiteli na jedné straně, na druhé straně však sklízely i velký obdiv, a to nejen u laické veřejnosti, ale i u vysvěcených osob. Ostré spory a kritika rostly úměrně s tím, jak rostla Kateřinina aktivita ve společnosti, jak překračovala společensky únosnou mez toho, co je mladé dívce jejího postavení ještě tolerováno a co už nikoli. Stejně jako byly ironicky komentovány její dlouhé rozhovory s kněžími, byly i velmi negativně nahlíženy její extatické stavy a hlasité projevy lítosti, do kterých upadala a kterými i rušila průběh bohoslužeb. Bylo kritizováno její časté přijímání i mnohé společenské služby jako např. její přílišná péče o nemocné, či její role duchovní „poradkyně“. S pomluvami v rodném městě se setkaly samozřejmě i Kateřininy časté cesty za hranice sienského státu i za hranice Itálie, při kterých osobně navštěvovala významné světské i církevní představitele a osobně

6 Raymundus DA CAPUA, *Legenda maior*, 871A.

s nimi jednala o nastolení míru mezi státy v Itálii a o reformě církve, spojené v době avignonského papežství s předpokládaným návratem papeže do Říma.⁷

Ve všem, co bylo právě vyjmenováno jako společností negativně nahlíženě, se však zrcadlí i druhá strana mince. Vše, co bylo v Kateřinině životě kritizováno a nenáviděno, bylo současně i obdivováno. Ať už Kateřinina popularita, podpořená extrémními projevy zbožnosti a extázemi, tak i její společenská funkce a poslání na cestách byly současně znakem i důsledkem jejího vysokého společenského kreditu.

Témata a okruhy otázek, které nabízí k dalšímu rozpracování vzor středověké svatosti, reprezentovaný Kateřinou Sienskou, není málo. Není možné zůstat u zázání se po funkci, kterou měl mít Kateřinin model se všemi svými extrémnostmi a dvojakostmi, a po významu, kterého mohla dosáhnout jejich nositelka v soudobé společnosti. S odkazem na již výše zmíněné je třeba se soustředit zejména na okruh těch, kdo utvářeli podobu tohoto svatého modelu, je třeba se zamýšlet nad tím, jaký měli tvůrci jejího svatého obrazu zájem na jeho prosazení. A samozřejmě zůstává velmi důležité sledovat i způsoby a taktiku, kterou tito architekti Kateřininy svatosti volili, aby dosáhli kanonizace sienské kájičnice.

V první rovině bude vhodné zmínit se o postupech, které volí Kateřinini spolupracovníci k tomu, aby prosadili uznání jejího kultu a rozmnožili úctu k její osobě. Sledovat jejich taktiku znamená podchytit způsoby, kterými bylo možno ve středověku formovat obecné mínění a prosadit v něm určitou osobnost a její pověst, a to jak ve společenské a církevní hierarchii, tak i v myslích laiků, řadových věřících. Je tedy zajímavé sledovat tyto postupy právě v činnosti Kateřininých nejbližších, jejich zpovědníků a „žáků“, kteří si kladli za svůj velký úkol prosazení Kateřininy kanonizace. Mezi jejich literární produkci patří hagiografické texty oficiálního charakteru (tzn. legendy a svědectví pro kanonizační proces), v jejich zájmu a v jejich režii probíhala kázání o Kateřině, s jejich aktivním přispěním byla objednávána Kateřinina zobrazení a to i v době, kdy sienská zbožná žena ještě kanonizovaná nebyla.⁸ Pod jejich vedením byly shromažďovány a dále rozmnožovány Kateřininy literární „pozůstalosti“, tedy kompletovány a přepisovány sbírky jejich dopisů, záznamy jejich modliteb a její mystický traktát *Dialog s Boží prozřetelností*.⁹

7 O veřejných projevech nesouhlasu s Kateřininým jednáním a vystupováním hovoří opakovaně nejen *Legenda Maior* a její další redakce *Legenda Minor*, ale svědčí o ní i reakce vnějších pozorovatelů. Srov. Giovanni DALLE CELLE, *Lettere di Giovanni dalle Celle e di Luigi Marsili*, ed. Francesco Giambonini, Firenze 1991; William FLETE, *Sermo in reverentiam beatae Katherinae de Senis*, ed. Robert Fawtier, Catheriniana, Melanges d'Archeologie ed d'histoire, tomus XXXIV, Rome 1914, s. 40–75.

8 Podrobně zaznamenává tuto aktivitu Tommaso D'Antonio DA SIENA ve svém svědectví *pro Processo Castellano*, Milano 1942, s. 27–256.

9 S. Caterina DA SIENA, *Le Lettere*, ed. Umberto Meattini, Milano 1987; S. Caterina DA SIENA, *Pregghiere ed elevazioni*, ed. Innocenzo Taurisano, Roma 1920; Caterina DA SIENA, *Il dialogo della divina*

Vedle lidového, či chceme-li neoficiálního prosazení Kateřininy úcty mezi věřícími, což patří mezi jednu z hlavních podmínek pro zahájení procesu s kandidátem svatořečení, se vyplatí sledovat i další okolnosti kanonizačního procesu – a to jak okolnosti osobní, tak i politické. Je až zarážející, kolik různých událostí – v čistě lidském měřítku – mohlo proces kanonizace posunout dopředu, nebo naopak velmi zpomalit či úplně zastavit. Velmi důležitou roli, ačkoli na první pohled nepřilíš zřetelnou, hrají osobní vazby mezi „promotory“ Kateřinina kultu (Raimund z Capuy, Tommaso d’Antonio da Siena, Giovanni Dominici a další).¹⁰ Mezi těmito muži existovaly silné vazby, upevněné vzájemným soužitím v řádových domech, společným studiem a duchovní formací. Tito muži se za Kateřinina života pohybovali v jejím okolí, doprovázeli ji na jejich cestách a byli jí k dispozici často i jako zpovědníci a kněží. Sdíleli s ní zájem o reformu církve. Tito muži se již za Kateřinina života, ale ve větší míře až po její smrti uplatnili ve významných pozicích, ve kterých se mohli naplno věnovat reformnímu úsilí. Velmi důležitou roli v Kateřině svatořečení hrálo i aktuální politické a společenské dění. Na straně politické lze mezi hlavní ukazatele počítat právě vypuknuvší církevní schizma a vnitropolitickou situaci v Itálii. Na straně společenské je to pak mimo jiné i volba místa, ve kterém se nakonec podařilo prosadit uznání Kateřinina kultu a úcty. Nejednalo se totiž o Kateřinino rodné město Sienu, jak by se dalo očekávat dle běžné praxe, nýbrž Benátky, město obchodu a bohatství, ale také mnohých religiozních hnutí a nově se utvářejících proudů uvnitř i mimo církve. Paradoxem zůstává, že město, které poskytne nejsilnější oporu Kateřině svatému vzoru, sama sienská světice nikdy nestihla ani navštívit.

Do druhé roviny pak spadá zamyšlení nad tím, jaký model svatosti sienská kajčnice vlastně představuje.¹¹ V případě Kateřiny ze Sieny se jedná o zbožnost velmi niternou a velmi hlubokou, která je provázena množstvím paranormálních jevů a je podepřena osobními zkušenostmi transcendentna. Takto definovanou Kateřininu zbožnost můžeme zahrnout do obecnějšího proudu v té době velmi populární mystické zbožnosti. Ta je charakterizovaná náboženským prožitkem, při kterém je velmi silně potlačena tělesná stránka člověka a naopak je veškerá možná energie věnována duchovní/duševní činnosti, což má potom za následek vize a různé formy extázi. Mystika doznala svůj největší

provvidenza, ed. G. Cavallini, Siena 1995.

10 Obecně k nim Thomas KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, Tomus I.–IV., (A–Z), 4. sv., Romae 1970–1993; jednotlivě Giacinto CORMIER, *Il Beato Raimundo da Capua*, Roma 1900; předmluva H. M. Laurenta in: Thomas Antonii DE SENIS, *Vita di santa Caterina da Siena*, ed. P. Giuseppe Tinagli O.P., Siena, 1938; Lia SBRIZIOLO, *Note su Giovanni Dominici, I, La spiritualità del Dominici nelle lettere alle suore veneziane del Corpus Christi*, Rivista di storia della Chiesa in Italia 24, 1970, s. 4–30.

11 K typologii svatosti tradičně Andre VAUCHEZ, *La santità nel Medioevo*, Bologna 1989; Roberto PACIOCCO, *Sublimia negotia. Le canonizzazioni dei santi nella curia papale e il nuovo Ordine dei frati Minori*, Padova 1996; Aviad M. KLEINBERG, *Prophets in their own country. Living Saints and the Making of Sainthood in the Later Middle Ages*, Chicago 1997.

rozkvět ve vrcholném středověku, našla mnoho svých stoupců mezi ženami i muži (Hildegarda z Bingen, František z Assisi), kteří toužili po osobním prožitku víry a vztahu s Bohem. Kateřina Sienská plně náležela do tohoto proudu, hned vzápětí je však nutno dodat, že byla také jeho extrémní představitelkou (ve svém extremismu dokonce vzala sv. Františkovi jeho dosavadní „monopol“ na stigmata).¹²

Kateřinina extrémní mystická zbožnost měla své podivuhodné projevy a dalekosáhlé následky. Dle svědectví hagiografie Kateřina během svých mystických vizí nejen promlouvala s Bohem a učila se od něj snášet utrpení, ale ona svou mystickou sílu využívala i ve svém společenském poslání. Ve stavu extáze a absolutní tělesné necitelnosti diktovala většinu svých listů, dokonce, podle svědectví jejich písařů, diktovala i tři různé listy třem různým adresátům zároveň. Není možné si nedomyslet, jakou váhu mělo pro středověkého člověka sdělení diktované v extázi s posvěcením Boží vůlí. Kateřiny listy neváhaly tlumočit významným společenským představitelům i samotnému papeži vzkazy přijaté přímo od Boha, ani podepřít tyto vzkazy důraznými slovy a rozkazy.¹³

Otázka, zda se v případě Kateřiny ze Sieny konstituuje nový typ světice, je příliš komplexní, než aby mohla být zodpovězena na tomto místě. Kateřinina kombinace chudé, nevzdělané, svaté ženy a mystičky na straně jedné a na straně druhé ženy nově se angažující v církevní politice, pracující pro reformu církve i společnosti nemá v historii mnoho předchůdkyň. Byť jsou charakteristiky jako mystické zkušenosti, kajícnictví a chudoba, život obrácený zcela k Bohu a k službě bližnímu již častými atributy světic i ve stoletích předcházejících,¹⁴ politická a celospolečenská aktivita světic je prvek, objevující se intenzivně právě až v poslední třetině 14. století, v době společenské a zejména církevní krize.¹⁵ V této policko-společenské činnosti má Kateřina svoji blízkou předchůdkyni, Brigitu Švédskou († 1373). Brigita též ve svých mystických zjeveních sdělovala Boží záměr s lidstvem a cítila se být poslána bojovat za nápravu církve.¹⁶ Brigity jsou připisovány první snahy přimět papeže k návratu z Avignonu do Říma, což se následně objevuje právě u Kateřiny ze Sieny. Co je však při srovnávání těchto dvou světic zcela nerovné, je jejich zcela odlišná výchozí pozice ve společnosti. Brigita byla úctyhodná matka, vdova se značným jměním a svobodou. Jako vdova jednala z pozice ženy, která si může dovolit být sa-

12 K tomu čteně primární pramen Tommaso d'Antonio DA SIENA, *Libellus de supplemento, ze sekundární literatury Elena LEMENEVA, The Borders and Borderlines of Sanctity: On the Stigmata of St. Catherine of Siena, Annual of Medieval Studies at Central European University, Budapest 2000, s. 193–202.*

13 Srov. Caterina DA SIENA, *Le Lettere*.

14 Stačí připomenout např. velmi populární, již sto let kanonizovaný vzor Kláry z Assisi.

15 John W. COAKLEY, *Women, Men, and Spiritual Power*, New York 2006, s. 17.

16 Andre VAUCHEZ, *Sainte Brigitte de Suede et Sainte Catherine de Sienna. La Mystique et l'église aux derniers siècles du Moyen Age*, in: *Temi e problemi nella mystica femminile trecentesca, Convegno del centro di studi sulla spiritualità medievale, Todi 1983, s. 227–248.*

mostatnou, cestovat dle libosti. Její příslušnost k aristokracii jí navíc dodávala i společenské uznání v jednáních s hodnostáři. Brigitina kanonizace byla také prosazena velmi záhy, asi 15 let po její smrti.¹⁷ Kateřina v tomto momentě představuje velice paradoxní případ, kdy i přes svou nevzdělanost, mladost a nízké společenské postavení překročí hranice, které jí jako panně společnost vymezuje, a se zvláštním sebevědomím diktuje listy vysoce postaveným představitelům řádů i světské moci, funguje jako duchovní inspirátorka a učitelka. O tom, že Kateřina je v této své roli skutečně jakousi novinkou, svědčí pravděpodobně i fakt, že pro ni její životopisci a promotóři jejího svatořečení nedokázali najít vhodný svatý vzor.

Třetí rovina pak klade otázku po využití a funkci Kateřinina svatého vzoru a jeho sdělení. Domnívám se, že Kateřina není pouze exemplum, tedy příkladem k následování, ale že využití její osobnosti a jejího kultu ze strany církevních činitelů je skutečně mnohem komplexnější a zahrnuje v sobě hned několikero symboliku, několikere sdělení pro středověkou společnost.

V první řadě je třeba opakovaně zdůraznit, jak silnou roli hráli v utváření svaté ženy muži – církevní činitelé, zpovědníci i teologové, pohybující se v jejím okolí. Každá svatá žena musela být svěřena do péče muže – zpovědníka či jiné církevní autority, který ji za jejího života duchovně vedl a zaštiťoval ji svou osobou. Zároveň se velmi aktivně podílel na ženině duchovní formaci a vedl ji v jejich zbožných praktikách, čili měl moc ji k některým formám zbožnosti přivést a povzbuzovat ji v nich a některé jí naopak zakázat. Ve zpovědi formoval její svědomí a dokonce i posuzoval mystická zjevení, které mu zbožná žena popisovala, a rozlišoval mezi těmi, které bylo třeba uznat jako přijaté od Boha, a těmi, kterými ji naopak navštívil dávný nepřítel lidstva. Po té, co tato žena zemřela, bylo zase na jejím zpovědníkovi, aby se ujal její památky a podnítil její kult, aby se stal svědkem její svatosti a aby sepsal životopis k zbožnému předčítání a inspiraci věřících.¹⁸

Kateřinin případ nebyl jiný. I ona byla svěřena velmi záhy do rukou dominikánských bratří. I její osobnost je tedy výslednicí spolupůsobení duchovní formace bratří kazatelů a jejího vlastního ducha, její společenská aktivita je plodem jejich organizace a jejich politických a společenských zájmů. Kateřinina postava je důležitým článkem v jejich práci pro duchovní život společnosti. Byl to zase zájem jejich zpovědníků a blízkých přátel, aby se Kateřinin obraz svaté ženy prosadil v takové podobě, v jaké se skutečně prosadil. A tím se opět vracíme k otázkám po motivaci, která vedla promotory její kultu k prosazení svatého vzoru, a po sdělení, které tito muži chtěli skrze něj společnosti předat.

17 Isak COLLIJN (vyd.), *Acta et processus canonizationis beate Birgittae*, Upsala 1924–1931.

18 K tomu podrobně J. W. COAKLEY, *Women, Men, and Spiritual Power* s četnými příklady dalších svatých žen a jejich duchovních vůdců.

Odpovědi na tyto otázky jsou nejméně jednoduché ze všech, protože se jedná o tématiku velice širokou, co se informačního záběru týče, stejně jako i velmi delikátní, co se týče zacházení s informacemi a jejich interpretací. Podrobný rozbor tohoto komplexního problému přináší moje dizertační práce. Na tomto místě postačí konstatovat, že ať už byly motivy pro kanonizaci Kateřiny ze Sieny jakékoli, její hagiografové a sympatizanti položili dobrý základ k tomu, aby jejich duchovní svěřenkyňe a zároveň inspirátorka mohla být vyvýšena na oltář jako světice. Svatý život Kateřiny Sienské došel svého oficiálního církevního uznání v podobě kanonizace za pontifikátu sienského rodáka Aenease Silvia Piccolomini, papeže Pia II., roku 1461.

Kateřinin „druhý“ (čili posmrtný) život však ani tímto momentem neskončil. Její vzor svatosti a společenské aktivity i nadále zůstal v povědomí lidí a doznal i jistých proměn. Obraz Kateřinina života a jejího nasazení pro církev a společnost se objevovalo v textech a promluvách veřejných činitelů a ideologů v různých fázích 19. a 20. století. Mnozí z nich si přivlastnili z Kateřinina svatého vzoru právě to, co odpovídalo potřebám doby, do které patřili, a politické moci, kterou zastupovali.

V letech italského Risorgimenta (zejména 1859–1861), v atmosféře bojů za sjednocení Itálie, byla Kateřina poprvé vyzdvížena jako italská, tedy národní světice. V promluvách při příležitosti Kateřinina svátku byly zdůrazněny ty aktivity a momenty jejího života, ve kterých, dle aktuální interpretace, sienská svatá usilovala o osamostatnění Itálie vůči mocenským vlivům okolních států a aliancí. V této atmosféře Italové žádali svatou Kateřinu o pomoc v boji za nezávislost její vlastní země.

O několik desetiletí později se Kateřina stala prostředkem fašistické propagandy, v níž byla využita Kateřinina „romanitá“, dědictví kultury antického Říma, a „italianitá“, slova vyjadřující její italský původ a hrdou příslušnost k Itálii, kterou se snažila konsolidovat.¹⁹ Fakt, že ovzduší fašistické Itálie bylo Kateřině a její „nacionální“ svatosti velmi příznivě nakloněno, pak vedl k jmenování Kateřiny patronkou Itálie roku 1939, a to spolu se svatým Františkem z Assisi. Na půdě sienské univerzity byla založena i celá katedra pro studium Kateřinina života a jejího poselství novým generacím.

Druhá světová válka skončila, Itálie odmítla fašismus a připojila se k demokratické Evropě. Spolu s novým směřováním italské společnosti se proměnily i sympatie k symbolice obsažené v Kateřině svatosti. Její osobnost dostávala postupně rysy „vše-evropského“, mezinárodního člověka – myslitelky. Slavnost konaná v Sieně každoročně v den jejího svátku je až do dnešních dní oslavou Kateřinina úsilí o mír mezi státy a o etické principy, které svět sjednocují. Z jejího života je vyzdvihována nadnárodní politická aktivita, ve-

19 Gerald PARSON, *A National Saint in a Fascist State: Catherine of Siena, ca 1922–1943*, in: *Journal of Religious History*, 1/32, March 2008, s. 76–95.

doucí ke konsensu.²⁰ Tento nový prvek Kateřinina svatého vzoru potvrdila oficiálně i hlava katolické církve. V roce 1970 ji papež Pavel VI. jmenoval „učitelkou církve“ a v roce 1999 papež Jan Pavel II. povýšil Kateřinu ze Sieny spolu s Brigitou Švédskou a Editou Steinovou na spolupatronku Evropy.

Sommario

Exemplum virtuosae vivendi.

Modello di santità di Caterina da Siena e le sue metamorfosi nel corso del tempo

L'investigazione inerente la questione della santità e dei santi come esempi che potevano presentare ed impersonare certe informazioni, modelli di comportamento e modi di pensare, offre un spazio ampio per la ricerca storica. L'articolo qui anteposto cerca di indagare il caso di Caterina da Siena, famosa santa e mistica toscana del Trecento, in modo che si mettano in evidenza i problemi e nello stesso tempo anche le possibilità che lo studio della santità può aprire ai ricercatori. Uno dei primi aspetti da considerare è l'interpretazione dei testi, sia di quelli agiografici e dei documenti ufficiali (il processo per la canonizzazione), sia di quelli non ufficiali (le sue lettere e quelle dei suoi discepoli) nel loro contesto storico. Nello stesso tempo e con la stessa intensità bisogna affrontare la situazione politica e culturale, nella quale sorge la tradizione scritta, insieme con il contesto personale. La questione degli autori dei testi agiografici non può essere sottovalutata. Le biografie, gl'atti del processo vescovile aperto per la canonizzazione e le lettere sono il prodotto dei suoi confessori, dei suoi amici, dei suoi collaboratori negli'affari politici e sociali e dei membri del suo gruppo chiamato „brigata“ quin-

di persone che circondarono Caterina da Siena durante la sua breve vita. Questi uomini rimangono però i „costruttori“ e i „conservatori“ della fama della sua santità e anche i „promotori“ della canonizzazione dopo la sua morte. La loro interazione con la santa sia il punto di partenza della ricerca.

Il presente articolo mette in rilievo le diverse problematiche collegate alle fonti agiografiche e non solo, studiandole da diversi punti di vista. S'indaga circa la costruzione della Santa nella mentalità medievale. Si valutano i motivi che hanno mosso i biografi di Caterina e si cerca di scoprire anche la funzione di questo modello di santità. Le fonti per il tema „cateriniano“ offrono anche certi spunti per poter perseguire la tattica, che i biografi di Caterina usano nel loro lavoro: come raccolgono i testi, come incrementano la notorietà di Caterina attraverso la propaganda in forma scritta ed orale ed in fine come presentano i documenti per il processo ufficiale della canonizzazione. I risultati di questa ricerca sono spiegati ed inclusi nella tesi di dottorato, che era consegnata all'Istituto delle Scienze storiche di Università Pardubice e difesa il 14. novembre 2011.

20 Cit. např. v proslovu starosty města Sieny, Maurizia CENNI, předneseném u příležitosti svátku sv. Kateřiny 29. dubna 2007 na náměstí Piazza del Campo v Sieně.